

ลักษณะวรรณกรรมเอกใน ร่ายยาวมหาวงศ์สินธุรชาดก

จิรวิวัฒน์ แจ่มนิล*

วรรณกรรมเอกต้องกระตุ้นทั้งอารมณ์และปัญญา วรรณกรรมที่ให้ความบันเทิงอย่างสุดยอดโดยไม่ได้ให้สาระแก่ผู้เสพเลย ไม่สามารถเรียกได้ว่าเป็นวรรณกรรมเอก ความเข้มข้นทางอารมณ์เป็นลักษณะสำคัญอันหนึ่งที่วรรณกรรมเอกพึงมี แต่จะต้องมีสิ่งทีนอกเหนือจากความกินใจหรือประทับใจแฝงอยู่ด้วยเสมอ อาจเป็นปรัชญาชีวิตอันลุ่มลึกหรือคุณค่าบางอย่างที่ต้องรอการพิสูจน์ ทุกอย่างจะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของประสบการณ์มนุษย์ แต่อาจจะมาในรูปแบบที่แตกต่างกัน ความเหมือนจริง ความเหนือจริงหรือเกินจริง ระบบสัญลักษณ์ หรือองค์ประกอบอย่างอื่น ความเข้มข้นทางอารมณ์ย่อมเกิดจากเรื่องราวชีวิตที่น่าสนใจ มักจะมีลักษณะบางอย่างที่แสดงให้ถึงความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ซึ่งอาจจะขัดแย้งต่อค่านิยมของคนส่วนใหญ่หรือสังคมก็ได้ ผู้แต่งจำเป็นต้องเข้าใจจิตมนุษย์และรู้จักชีวิตให้มากที่สุด เพื่อสามารถดึงความจริงอันลึกซึ้งเหล่านั้นมาแสดงโดยอาศัยวิถีทางวรรณศิลป์

สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่อาจารย์เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับลักษณะของวรรณกรรมเอก และจะขอยกมาใช้พิจารณา *มหาวงศ์สินธุรชาดก* คือ “วรรณกรรมเอก คือวรรณกรรมที่ผู้แต่งบรรจงแต่ง และผู้อ่านต้องตั้งใจอ่าน บางครั้งต้องอ่านหลายเที่ยวจึงจะได้รสและซาบซึ้งเข้าถึงแก่น” การบรรจงแต่งของผู้แต่งต้องตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความรู้ทางภาษานอกจากวงศัพท์ที่ต้องกว้างแล้ว ผู้แต่งจำเป็นต้องเป็นนายของภาษา สามารถเลือกสรรถ้อยคำได้เหมาะสมจะ

พอดีและประสานกันหมด ผู้แต่งจำเป็นจะต้องให้ความสำคัญต่อกระบวนการเลือกเฟ้นนี้เพื่อให้การสื่อ “สาระสำคัญ” เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ กลวิธีการถ่ายทอดจะต้องแนบเนียน การจูงใจผู้อ่านให้เกิดความพิศวงชวนตีความจะต้องแยบยล ในขณะเดียวกัน ผู้อ่านจำเป็นต้องเข้าใจถึง “แก่น” การอ่านวรรณกรรมเอกอย่างฉาบฉวยของผู้อ่านที่ขาดประสบการณ์ อาจไม่พบคุณค่าเลยก็ได้ ผู้อ่านต้องตั้งใจค้นหาและมองให้เห็นสาระที่เป็นเนื้อแท้ของวรรณกรรมเอก ความซาบซึ้งกินใจก็เช่นเดียวกัน อาจไม่ปรากฏและปะทะอารมณ์ของผู้อ่านอย่างง่ายดาย แต่อาจจะอยู่ลึกลงไป ผู้อ่านต้องรู้จักพินิจสารและตีความ

มหาวงศ์สินธุรชาดก เป็นวรรณกรรมเอกเรื่องหนึ่งของผู้แต่งต้องใช้ความสามารถอย่างมากเพื่อบรรจงสร้าง เรื่องฉันทลักษณ์เป็นอุปกรณ์ที่ทั้งผู้แต่งและผู้อ่านต้องทำความเข้าใจ ผู้แต่งต้องรู้ลักษณะดีเด่นของฉันทลักษณ์ประเภทร่ายยาวเพื่อจะสามารถใช้ฉันทลักษณ์ประเภทนี้เป็นเครื่องมือที่ดี การเลือกสรรคำและเสียงเป็นสิ่งจำเป็นในฉันทลักษณ์ประเภทนี้ใน *มหาวงศ์สินธุร* ได้ปรากฏว่าผู้แต่งมีความสามารถอย่างยอดเยี่ยมไม่เพียงแต่เสียงของคำจะให้อารมณ์สุนทรีย์ ความหมายของคำยังให้ภาพที่สื่อความ ผู้อ่านในสมัยนี้ต้องเอาชนะทั้งเรื่องคำศัพท์และฉันทลักษณ์ใน *มหาวงศ์สินธุร* ให้ได้ แม้คำศัพท์อาจจะไม่ยากนัก แต่ต้องเข้าใจเรื่องการอ่านให้ได้รสเพื่อจะเข้าใจบุคลิกของตัวละครมากขึ้น ในขณะเดียวกันผู้อ่านต้องพยายามเก็บรายละเอียดอื่น ๆ นอกเหนือจากเนื้อหา เรื่องการสอนธรรมะตามแนวพุทธศาสนา เพราะ *มหาวงศ์สินธุร* ยังให้คุณค่าเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์อื่น ๆ อีก

ในการพิจารณาวรรณกรรมเอก อาจารย์เจตนา นาควัชระ ได้กล่าวว่า “เวลา เป็นเครื่องตัดสินได้ดีที่สุด” ของที่ไม่ตาย

* นักศึกษาวิชาเอกภาษาและวรรณคดีไทย ชั้นปีที่ 3 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ เขียนบทความนี้เป็นรายงานประกอบการศึกษาวิชาวรรณคดีแบบฉบับ

โลกได้พิสูจน์แล้วว่ามิคุณค่า วรณกรรมที่ดีแม้จะผ่านมาทุกยุคทุกสมัย ผู้อ่านก็ไม่เสื่อมความนิยม เพราะสามารถตอบสนองความต้องการทางความคิดและอารมณ์ได้ทุกช่วงเวลา การอ่านของคนต่างยุคต่างสมัย อาจจะได้ความได้แตกต่างกันไป ขึ้นอยู่กับประสบการณ์และบริบททางสังคมของผู้อ่านเอง และที่สำคัญวรรณกรรมชั้นเลิศย่อมมีอะไรถ่ายทอดข้ามยุคสมัยได้ เราสามารถบอกได้ว่ามหาเวสสันดรเป็นวรรณกรรมเอกที่ได้รับการปรับเปลี่ยนจนมาเป็นเวสสันดรฉบับที่ได้อ่านกันในปัจจุบัน มีรากเหง้าจากนิทานชาดกอันเก่าแก่ในสมัยพุทธกาล ในฐานะที่พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ผู้อ่านส่วนใหญ่ศรัทธาต่อองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า นี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ช่วยให้มหาเวสสันดรยังคงความสำคัญอยู่ แต่ไม่ใช่เพราะเพียงการสอนศีลธรรมทางศาสนาเท่านั้น มหาเวสสันดรยังให้อะไรแก่ผู้อ่านในเวลาและการตีความที่ต่างกัน อาจารย์ดวงมน จิตรจันทน์ ซึ่งเป็นตัวแทนของคนรุ่นปัจจุบันผู้หนึ่งที่ได้ตีความและค้นพบสารใหม่ที่อยู่ในงานชิ้นเก่านั้น ได้แสดงให้เห็นว่า พระเวสสันดรเป็นมนุษย์ผู้หนึ่งที่มีความแน่วแน่ในการกำหนดแนวทางชีวิต เป็นมนุษย์ที่มีศักยภาพ สามารถดำเนินชีวิตตามเจตจำนงของตน และสามารถเปลี่ยนใจสังคมได้ด้วย **พลังศรัทธา** เป็นปัจจัย **เติมเต็ม** ที่คนยุคสมัย **กตัญญู** สิ่งสำคัญสิ่งแรกที่ปรากฏ เป็นจุดมุ่งหมายของ**มหาเวสสันดรชาดก**ก็คือ การเสนอความยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญทานบารมี การเสียสละสิ่งที่ตนเองรักและหวงแหนเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ความปรารถนาสูงสุดของพระเวสสันดรที่จะนำชีวิตสรรพสัตว์ได้หลุดพ้นจากกองกิเลส เพื่อจะได้พบกับความสุขสงบที่แท้จริง ได้ถูกพิสูจน์ความมุ่งมั่น เมื่อต้องยกกัณหา ซาลีให้เป็นทาสแก่เผ่าชุก การยกบุตรเป็นทานแม้จะดูไม่เหมาะสมถ้าดูอย่างผิวเผิน อาจจะตัดสินว่าพระเวสสันดรเป็นคนเห็นแก่ตัวไม่รักลูก-เมีย แต่ตามจริงนั้นกลับตรงกันข้าม พระเวสสันดรได้ตระหนักดีว่า การเสียสละของตนให้เป็นทานแก่ผู้อื่น โดยเฉพาะสิ่งอันเป็นที่รักยิ่ง ย่อมได้กุศลอย่างแรงกล้า และยังแสดงให้เห็นอีกว่า การไม่ยึดติดใน “ตัวกูของกู” เท่ากับเป็นการตัดความโลภ การให้ทานจะช่วยลดความตระหนี่ และเกิดเป็นจิตใจที่เมตตาบังผลให้สังคมเกิดความสงบสุข เพราะได้เกื้อกูลกัน พระเวสสันดรเข้าใจอย่างกระจ่างชัดว่า ความรักแม้จะบริสุทธิ์เป็นไปตามธรรมชาติของความผูกพันเป็นครอบครัว แต่ก็ไม่จริงยั่งยืน วันหนึ่งเมื่อกาลเปลี่ยนสังขารก็ย่อมต้องร่วงโรยและล้มหายตายจากกันไป ความหลุดพ้นเท่านั้นที่จะช่วยยับยั้งและหยุดความทุกข์ของชีวิตสัตว์โลกที่ยังเวียนว่ายอยู่ใน

วัฏสงสาร เพราะฉะนั้นเพียงแค่ลูกเมียหรือแม่แต่ตัวเองก็จำเป็นต้องยอมสละเพื่อจะได้เกิดผล เป็นประโยชน์แก่ทุกชีวิต

การเสียสละอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร นอกจากจะพิจารณาจากการให้บุตรทั้งสองเป็นทานแล้ว ความขัดแย้งในใจเมื่อเห็นชุกทวารุณบุตรทั้งสองยังเป็นปัญหาหนึ่งที่พระเวสสันดรจะต้องเอาชนะ การให้ลูกเป็นทานอาจจะยากอยู่แล้วในกรณีหนึ่ง แต่ที่นอกเหนือจากนั้น คือการรับรู้ว่าคุณค่าของตนเจ็บช้ำถูกทำร้ายโดยผู้ที่มาขอทานเอง ความโกรธแค้นที่เห็นลูกต้องเป็นทุกข์เพราะเผ่าชุกกอดตัณญาต่อตน พุดจาโอหังไม่คำนึงถึงจิตใจตน จนพระเวสสันดรเกือบกลืนโทสะไว้ไม่อยู่ เหล่านี้ล้วนเป็นอุปสรรคต่อการบริจาคทาน การประเดประดังกันเข้ามาของ ‘อุปสรรค’ ได้เป็นตัวช่วยเสริมคุณค่าของชัยชนะท้ายสุดพระเวสสันดรก็สามารถใช้ปัญญาข่มโทสะและตัดอุปาทานความยึดมั่นได้

วรรณกรรมที่ดีจะต้องกระตุ้นทั้งอารมณ์และสติปัญญา มหาเวสสันดรมีลักษณะของวรรณกรรมเอกอีกอย่างหนึ่ง นั่นก็คือ “ความเข้มข้นทางอารมณ์” ผู้แต่งจะพยายามสร้างข้อขัดแย้งที่สะเทือนอารมณ์ต่อผู้อ่านตลอดเวลา เมื่อเราย้อนดูเนื้อเรื่องตอนต้น เราจะพบความขัดแย้งระหว่างพระเวสสันดรกับประชาชนทั้งเมือง ปัญญาอันสูงส่งของพระเวสสันดรที่ต่างจากชาวเมืองสีพี เป็นสาเหตุให้ทั้งสองฝ่ายมองการบริจาคช้างปัจจัยนาคนต่างกัน ภาพของกษัตริย์ที่มีจิตใจเมตตาองค์หนึ่งต้องถูกชาวเมืองที่เขลา พร้อมใจกันขับไล่ออกนอกรวมทั้งต้องรับผิดชอบพระมเหสีและบุตรอีก 2 องค์ยอมสร้างความเศร้าสลดใจแก่ผู้อ่าน สภาวะจิตใจของพระเจ้ากรุงสัณยชัยที่ต้องยอมทำตามราชกิจประเพณีนี้เนรเทศลูกที่ตนรัก ออกนอกรเมือง ย่อมสร้างความหวนไหวแก่ผู้อ่าน และในจุดนี้เรายังเห็นบางสิ่งที่สอดคล้องกันของแก่นเรื่อง พระเจ้ากรุงสัณยชัยจำเป็นต้องยอมตัดหวังความรักที่มีต่อพระเวสสันดร ทำหน้าที่ของกษัตริย์ที่ดีที่ต้องทำเพื่อคนส่วนใหญ่ในขณะเดียวกับที่พระเวสสันดรยอมยกลูกเป็นทานเพื่อให้เกิดผลสูงสุด คือ นิพพานเพื่อช่วยผู้อื่นให้พ้นทุกข์

ความเข้มข้นทางอารมณ์ยังปรากฏต่อเนื่องในทุก ๆ ตอน นางอมิตตดาเป็นตัวแทนของลูกกตัญญูที่ยอมตกระกำลำบาก มาครองคู่กับชุก เพื่อให้พ่อแม่ได้พ้นผิด แม้วางจะต้องทนอยู่กับผัวแก่ก็จำใจ และนางยังได้ปฏิบัติหน้าที่ของภรรยาได้อย่างสมบูรณ์ ความดีของนางมิได้ปรากฏ กลับกลายเป็นสาเหตุแห่งการผิดใจกันของครอบครัวผัวเมียคู่อื่น ทำให้ผู้หญิงนิสัยพาลกลับหาว่านางเป็นผู้ผิด และมารุมด่าให้เจ็บช้ำใจ

พระชาติเป็นตัวละครตัวหนึ่งที่มีบทบาทสามารถทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกสงสารและทั้งในความคิดของเด็กคนหนึ่งที่ยังพยายามเข้าใจการปฏิบัติของบิดา ความกล้าหาญทางจริยธรรม และศักดิ์ศรีของลูกกษัตริย์ได้ปรากฏเมื่อพระชาติยอมขึ้นจากสระและยอมให้พระเวสสันดรยกตนเป็นทานแก่ชุก เมื่อถูกทำร้ายพระชาติก็อดทนจนถึงขีดสุด ตามประสาเด็กที่มักจะทนความเจ็บปวดทางกายภาพได้น้อย ก็ร้องอ้อนให้บิดาช่วย เมื่อการขอร้องไม่เกิดผล พระชาติก็ได้แสดงว่าตนรักน้องมากกว่าตัวเองโดยทูลพระเวสสันดรว่า “มิโปรดข้าชาติก็ทำเนา จงโปรดเกล้าแต่เจ้ากัณหา พระน้องของข้ายังเยาว์นัก” นอกจากนั้นยังได้แสดงอีกว่าเป็นห่วงและสงสารมารดาว่า จะต้องทุกข์ใจจากการจากไปของตน “ทุกข์นี้ก็มีเท่าถึงทุกข์ พระแม่เจ้าจะกลับเข้ามาแต่ป่า จะมีได้เห็นหน้าเราพี่น้อง แล้วก็จะทรงกันแสง”

ความกักขะของชุกและความบริสุทธิ์ผ่องแผ้วของพระเวสสันดรเป็นสิ่งที่ติดกัน ในขณะที่คนหนึ่งเป็นผู้มีบุญญาพยายามทำดีเพื่อบุคคลอื่น แต่อีกคนหนึ่งเห็นแต่ประโยชน์ส่วนตนจนไม่คำนึงถึงจิตใจผู้อื่น ผู้อ่านย่อมต้องถูกกระตุ้นทั้งอารมณ์และปัญญาไปพร้อม ๆ กัน

กัณหามัทรีเป็นอีกกัณห์หนึ่งที่เด่นในเรื่องความเข้มข้นทางอารมณ์ องค์ประกอบ 2 อย่างที่ทำให้ความทุกข์ของนางมัทรีทวีมากยิ่งขึ้น ก็คือ ความวิตกห่วงใยลูกที่พลัดพรากและความไม่รู้ว่าลูกของตนไปอยู่ ณ แห่งใด ความไม่รู้ทำให้ความทุกข์ของนางหนักหน่วงมากยิ่งขึ้น ถ้านางรู้สึกนึกตนอาจทำใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น ความไม่รู้นำมาซึ่งสภาพจิตใจที่หวาดระแวงและเกิดความกลัวอย่างใหญ่หลวง ชีวิตนางมัทรีหลังจากติดตามสามีมาอยู่ในป่าเต็มไปด้วยความลำบาก ต้องอดทนเพื่อครอบครัว การเปลี่ยนสถานภาพจากมเหสีในวังใหญ่ มาเป็นข้ารับใช้ของสามีตนในป่าเป็นภาพที่ติดกันอย่างรุนแรง เมื่อนางกลับมาและไม่พบบุตรทั้งสอง รวมทั้งไม่ได้รับคำตอบจากพระเวสสันดร นางก็เริ่มออกค้นหา การเดินทางในป่าเถื่อนเวลากลางคืน ย่อมน่าสะพรึงกลัวอันตรายจากสิงสาราสัตว์ และความมืดยามราตรีเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของฉากนี้ แต่ความรักของนางมัทรีต่อลูกยิ่งใหญ่มากพอที่จะเอาชนะความกลัวได้

ความเข้าใจในความสำคัญของพระโพธิญาณที่ปรากฏร่วมกันของตัวละครทั้ง 3 คือพระเวสสันดร พระนางมัทรี และพระชาติ ทำให้ทั้ง 3 ย่อมลำบากและเสียสละความดี การส่วนตนเพื่อให้การบำเพ็ญทานบารมีบรรลุผล พระเวสสันดร

แม้จะได้รับความทุกข์ทรมานใจจากภาพที่ชุกทรมานบุตรทั้ง 2 แต่ก็ต้องพยายามอดกลั้นอารมณ์ไว้ นางมัทรีเมื่อไม่พบลูกก็กลั้นมายังอาศรมและได้อนุโมทนา เมื่อรู้ว่าการจากไปของลูกมีผลต่อการบรรลุนิพพานของสามี รวมทั้งตัวพระชาติด้วย ทั้งที่รู้ว่าต้องจากพ่อและแม่ไป แต่ก็ยอมไปกับชุก เพราะเข้าใจความปรารถนาของพระเวสสันดร การทนลำบากและการยอมเสียสละความสุขส่วนตน เพื่อความสุขในภายภาคหน้าของผู้อื่นเป็นภาพที่น่าประทับใจ ผู้อ่านย่อมซาบซึ้งในคุณความดีของตัวละครทั้ง 3

นอกจากความเข้มข้นทางอารมณ์แล้ว **มหาเวสสันดร** ยังกระตุ้นปัญญาช่วยให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเห็นดีเห็นงามตามการปฏิบัติอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดร ผู้อ่านย่อมรู้และเข้าใจปัญหาชีวิตมากขึ้น ความละโมภของพราหมณ์พ่อแม่มองอิมิตตาทำให้ลูกต้องตระกำลำบาก ต้องยอมเป็นเมียชุก ปัญหาทุกอย่างน่าจะจบลงแค่นั้น แต่การครองคู่ของนางอิมิตตากับชุกเป็นตัวเปรียบเทียบทำให้ผู้ชายในละแวกนั้นเห็นความบกพร่องของภรรยาตนเอง แทนที่เสียแหว่งทั้งหลายจะยอตนตัวเองและปรับปรุงให้ดีขึ้น กลับพาลหาว่านางอิมิตตาดำเนินต้นเหตุ ในกรณีนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงเหล่านั้นโง่เขลามองไม่พบความชั่วในตนเอง ซ้ำยังไปโยนความผิดให้คนอื่นทำให้เกิดความเดือดร้อนกันไปหมด ชุกเป็นตัวแทนของผู้ที่ตกอยู่ในอำนาจการครอบงำของกิเลส “ตัณหา ราคะ” ในตัวชุกมิได้หมดหรือคลายลงตามกำลังวิงวอน และการแปรเปลี่ยนของสังขาร การไม่รู้จักเจียมตนในสังขารที่ล่วงเลย ทำให้ค้นหุริงหอบสังขารที่เหี่ยวยับเดินทางไกลไปขอทานและหาสีกาจากพระเวสสันดร ความลุ่มหลงในความงามและความสาวของนางอิมิตตา ทำให้ชุกทำผิดโดยไม่คำนึงถึงความทุกข์ร้อนของบุคคลอื่น

พระเวสสันดรและพระนางมัทรีต้องเอาชนะความผูกพันระหว่างพ่อแม่ลูกเพื่อจะได้เกิดคุณเลิภพยาวนานว่ามีอันยิ่งใหญ่ ทำให้ผู้อ่านเห็นว่าการทำงานอะไรก็ยากต้องตั้งใจและมุ่งมั่น จึงจะเกิดผล แสดงให้เห็นว่าทางไปสู่ความหลุดพ้นไม่ได้รับเรียบผู้บำเพ็ญต้องพยายามเอาชนะอุปสรรคที่มาขัดขวางความบรรลุ และผู้แต่งยังได้พยายามชี้ให้เห็นว่า พระเวสสันดรก็เป็นปุถุชนธรรมดาคนหนึ่ง มิใช่ผู้วิเศษหรือผู้เหนือมนุษย์ พระเวสสันดรก็เหมือนกับมนุษย์คนอื่นที่ต่างต่อสู้อุปสรรคด้วยตัวเอง

ผู้แต่ง**มหาวสสันดร** ยังจำเป็นต้องเข้าใจถึงจิตใจมนุษย์ถึงแก่นแท้และความลุ่มลึกทางปรัชญา การเข้าใจถึงจิตใจมนุษย์ก็คือ การดึงประสบการณ์ในชีวิตมนุษย์ ความคิด และความ

ปรารถนาของมนุษย์มาแสดง ในขณะที่เดียวกันก็พยายามชี้ชวนให้ผู้อ่านเกิดการคิดต่อและตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับชีวิต ผู้อ่านอาจจะเห็นความทุกข์และความพลัดพรากในมหาเวสสันดรเป็นเรื่องน่าเศร้าสลดใจ และอาจคิดต่อไปว่ามนุษย์เกิดมาทำไม ถ้าเกิดมาแล้วมีแต่ความทุกข์ แต่คำถามเหล่านี้มีคำตอบรออยู่แล้ว ถ้าผู้อ่านได้มองลึกลงไป ความทุกข์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นล้วนมาจากกิเลสตัณหา ตราบใดที่มนุษย์ยังไม่สามารถเอาชนะสิ่งยั่วใจได้ มนุษย์ก็ต้องทนทุกข์เหล่านี้ อีกประการหนึ่งที่แสดงว่าผู้แต่งเข้าใจจิตใจมนุษย์ ก็คือ การเสนอเรื่องราวในแนวที่ชี้ทางออกแห่งทุกข์ ผู้อ่านทุกคนเป็นมนุษย์ย่อมทราบดีว่าการดำรงชีวิตอยู่ในโลกล้วนต้องพบทั้งสุขและทุกข์ ความรุนแรงของความทุกข์ มักจะฝังใจและมีผลกระทบต่อจิตใจอย่างต่อเนื่อง ผู้อ่านที่ยังไม่บรรลุนิยามต้องประสบปัญหา นี้ ผู้แต่งได้พยายามชี้ให้เห็นว่าทุกข์ของมนุษย์มาจากตัวมนุษย์เอง มนุษย์จำเป็นต้องควบคุมความคิดของตนให้ถูกต้อง และหมั่นปฏิบัติดีเพื่อเอาชนะกิเลสซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ ผู้อ่านย่อมต้องการพบความสุข การพยายามชี้ชวนของผู้แต่งจึงเกิดผล เพราะนำเรื่องที่เป็นกิเลสมาเสนอ นั่นคือเรื่อง “ความสุขความทุกข์” ของมนุษย์

วรรณกรรมเอกมักจะมีลักษณะบางอย่างที่แสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ พระเวสสันดรเป็นมนุษย์ผู้หนึ่งที่แสดงศักยภาพของตนท่ามกลางปัญหาที่สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งทางความคิด แม้ผลที่ตามมาจากการทำตามอุดมการณ์จะเป็นไปในทางลบ แต่พระเวสสันดรมิได้เปลี่ยนความคิดหรือยอมจำนนต่ออุปสรรค ความมั่นคงทางความคิดยังคงปรากฏอยู่ตลอดแม้จะมีผลกระทบใด ๆ ก็ตาม การพิจารณาเรื่องความยิ่งใหญ่ของมนุษย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกเรื่องมหาเวสสันดรนี้ จะขอยกแนวความคิดของ อาจารย์

ดวงมน จิตรจางงค์ มาประกอบเพื่อให้เห็นชัดเจนยิ่งขึ้น โลกทรรศน์หรือระบบการตัดสินใจคุณค่าที่แตกต่างกันมีผลให้พระเวสสันดรขัดแย้งกับชาวเมืองสีพี การถูกเนรเทศมิได้ทำลายความมุ่งมั่นที่จะยึดวิถีทางอันตนเห็นชอบแล้ว พระเวสสันดรยังยึดมั่นตามความคิดของตนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

ศักยภาพอันสำคัญประการหนึ่งของมนุษย์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเอกเรื่อง มหาเวสสันดร ก็คือความมุ่งมั่นในวิถีปฏิบัติของพระเวสสันดรซึ่งไม่ได้คล้อยตามสิ่งแวดล้อมหรือค่านิยมของชาวเมืองสีพี ความมุ่งมั่นนี้เกิดขึ้นด้วยความตระหนักในจุดมุ่งหมาย ก็คือ การบรรลุโพธิญาณ และผลการปฏิบัติมีส่วนช่วยสร้างทัศนคติใหม่แก่ผู้อื่น เพราะท้ายสุดแล้ว เวลาได้พิสูจน์ว่าความคิดและการปฏิบัติของพระเวสสันดรเป็นสิ่งถูกต้องและดีงาม

มหาเวสสันดรชาดก มีลักษณะวรรณกรรมเอกหลายอย่างที่จะช่วยให้ผู้พิจารณาชี้ชัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมชั้นเลิศ การบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรเพื่อผลในการช่วยดับทุกข์ให้ผู้อื่น กระตุ้นสำนึกด้านดีของมนุษย์ได้ทุกยุคทุกสมัย สิ่งที่น่าสนใจนอกจากการสื่อความคิดระดับโลกุตระธรรม คือ การแสดงภาพชีวิตมนุษย์ปุถุชนที่ต้องต่อสู้อุปสรรคเพื่อบรรลุผลตามที่ตนปรารถนา ความซับซ้อนและหลากหลายของตัวละครช่วยดึงดูดผู้อ่านให้ได้รับรู้เนื้อหาทางอารมณ์อันลึกซึ้ง และยังผลให้เกิดความลุ่มลึกแก่สติปัญญาของผู้อ่าน

มหาเวสสันดรชาดกเป็นวรรณกรรมเอกที่มีลักษณะพิเศษน่าสนใจหนึ่ง คือ ในขณะที่สร้างความพิศวงเกี่ยวกับชีวิตและความทุกข์ในสังคมมนุษย์ก็ให้ความกระจ่างชัด ชี้สาเหตุและเสนอทางออกแห่งทุกข์ไปพร้อมกัน มหาเวสสันดรชาดกจึงเป็นวรรณกรรมที่จรรโลงใจผู้อ่านอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

- เจตนา นาควิชะระ, *ทฤษฎีเบื้องต้นแห่งวรรณคดี*, ดวงมณี, 2521
- ดวงมน จิตรจางงค์, “ปริศนาชีวิตในโลกวรรณคดี : ศึกษาจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ใน *100 ปี สมเด็จพระบรมราชชนก*, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, 2536
- มหาเวสสันดรชาดก* ฉบับ 13 กัณฑ์ . พิมพ์ครั้งที่ 12 . กรุงเทพมหานคร : ครูสภา, 2531 .